

POGANIN (1555) *sb m*

poganin (1555), [**pogan**], [**pohanin**].

-an- (1490), -ąn- (1); -an (64), -ąn (1).

o jasne; -an- (1388), -ąn- (19); -an- : -ąn- *KrowObr* (58:6), *Leop* (50:1), *BibRadz* (66:4), *BielKron* (121:2), *RejPos* (101:1), *MycPrz I* (4:1), *CzechRozm* (59:1), *CzechEp* (33:1), *SkarJedn* (12:1), *WujNT* (295:1); -ąn. ◇ *W temacie przypadków zależnych sg*: -anin- (121), -an- (6); -an- *Mącz*, *BielSat* (2), *BielRozm* (2); -anin- : -an- *BielKron* (10:1).

sg N poganin (96), [**pogań**]. ◇ *G* poganina (30). ◇ *D* poganinowi (19), poganu (2) *BielSat*, *BielRozm*, poganinu (1) *LibLeg*. ◇ *A* poganina (46), pogan (1) *Mącz*. ◇ *I* poganinem (21), poganem (3); -em *BielSat*, *BielSjem*; -inem : -em *BielKron* (3:1); ~ -em (3), -(e)m (21). ◇ *L* poganinie (3). ◇ *V* poganinie (3). ◇ *pl N* pogani (310), poganie (92), poganowie (1), pogany (1); -e *SkarJedn* (4), *SkarŻyw* (22), *CzechEp* (3), *GórnRozm*, *ActReg*, *LatHar* (4), *SarnStat*, *SkarKaz* (10), *VotSzl*, *CzahTr*, *SkarKazSej* (16); -i : -e : -owie : -y *OpecŻyw* (2:-:1), *RejAp* (5:2), *BiałKat* (1:1), *WujJud* (1:1), *BudBib* (5:1), *CzechRozm* (9:4), *PaprUp* (4:6), *KochPs* (1:2), *StryjKron* (5:1), *WujNT*(47:10), *KlonWor* (1:-:1; 77). ◇ *G* poganów (291), pogań (66), poganinów (4); pogań *BielKom*, *BudBib*, *MycPrz*, *GrabowSet*, *LatHar* (6), *KlonKr*, *SkarKaz* (2), *CzahTr*; -inów *SkarJedn*; -ów : pogań : -inów *OrzRozm* (2:1), *BielKron* (9:32), *BudNT* (1:2), *CzechRozm* (8:1), *SkarŻyw* (1:-:3), *StryjKron* (5:4), *CzechEp* (9:4), *WujNT* (111:4), *VotSzl* (1:2), *SkarKazSej* (1:1); ~ -ów (10), -ow (2), -(o)w (283); -ów *OrzQuin* (3), *SiebRozmyśl* (4); -ów : -ow *MurzNT* (2:1), *Mącz* (1:1). ◇ *D* poganom (196), poganum (2) *MurzHist*, *MurzNT* -om (6), -óm (5), -(o)m (185); -om *KochPs* (2), *KochFr*; -óm *KochPam*, *KochProp*; -om : -óm *OpecŻyw* (2:2), *BiałKat* (1:1). ◇ *A* pogany (179), pogan(o)w (4); -y : -(o)w *StryjKron* (2:3), *WujNT* (23:1). ◇ *I* pogany (174), poganmi (2); -mi *MiechGlab*; -y : -mi *RejPos* (7:1). ◇ *A a. I* pogany (1). ◇ *L* pogani(e)ch (4), poganach (2); -(e)ch *RejPos*, *MycPrz*, *CzechRozm*; -ach *KochPs*; -(e)ch : -ach *WujNT* (1:1); ~ -ach (1) *WujNT*, -äch (1) *KochPs*.

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVII w.*

*Wierzący w nieprawdziwego Boga (lub bogów); termin, jakiego używają wyznawcy jakiejś religii (zwłaszcza Żydzi w czasach biblijnych i chrześcijaństwo) w odniesieniu do innowierców; gentilis Miech, Mącz, Modrz, Vulg, JanStat, Cn; ethnicus BartBydż, PolAnt, Vulg, Cn; barbarus HistAl, Vulg, PolAnt; paganus Miech, Cn; profanus Vulg, Calep; coll pl i coll. gentes HistAl, PolAnt, Vulg; nationes Vulg, PolAnt, Cn; populus(-i) PolAnt; externi, gentes ethinici Cn [paganus – kmieć, wieśniak. [...] Wszelki który wojny nie zastępuje. Mącz 272d; wieśniak, chłop, gbur, siodłak. Calep; pohaniec – paganus Cn] [w tym: w pl (1329)] (1555) : *OpecŻyw* 21, [61], [61]v, 108 [2 r.], 117v, 171, 176; *PatKaz III* 103v [2 r.]; *BartBydż* 52b; *TarDuch* C8, D7v, D8 [2 r.]; *Bowiem* *ftarzi* ludzie zwłafzczą pogani nic infszego Bogiem być rozumieli iedno dobrodzieyftwo ludziem czynić *GlabGad M*; *MiechGlab* 45; *WróbŻółt* E, 43/3, 15, 58/6, X (10); *RejPs* 65v, 66v, 118, 139v, 142 (8); *SeklKat* F2v, R3; *KromRozm I* [P2]; *MurzHist* A3v, M4; *MurzNT* 11, *Matth* 10/18, k. 56, 73v, 103v [2 r.]; *KromRozm II* k2, k4, 14v, t2, t2v (11); *KromRozm III* A6, B3v, D, F4, I2, O3, P7; *GliczKsiąż* C7v; *Poddał* pod moc nálfę tu wlfytki narody/ *A* pod nogi nálfę podrzučil s przygodi/ *Pogány* ktorzy nam tu czynili ífkody. *LubPs* M4v *marg*, Bv, E2 *marg*, F2v *marg*, G4v *marg*, Mv (25); kropienie álbo omywánie íeft*

nie od Kryftuła/ iákom powiedział/ áni od Apoštołow iego vftáwione/ ále od pogánow zmyflone *KrowObr* 72; Izafz niewiecie/ mowi Święty Páweł/ iż dokádeście byli Pogáni do Báłwánow niemych chodziliście. *KrowObr* 111v, 64, 72 [4 r.], 77v, 91 [2 r.], 101v (34); *RejWiz* A7, 113v, 164v; Zburzcie wlfyftkie miefcá/ ná ktorých pogáni ci ktore małz opánowác/ chwálili bogi fwoie *Leop Deut* 12/2; Páweł y Bárnábafz wezwáni od Bogá ná to áby kazáli Poganom/ w Cyprze y w Antyochiey Chriftuła opowiadaia/ dla czego Zydowie przeciwko im powftáli. *Leop Act* 13 arg, *Ios* 24/1, *Tob* 13/4, *Ps* 2/1, 8, *Eccli* 35/23 (36); *RejZwierz* 90; tyć piłmá fámy to ípráwuia iż my ieftechmy rozni od pogánow/ gdyż tákie święte náuki mamy ktore fá pewne/ y ná wízem nieomylná prawdá Bożą podpárte *BibRadz* *3v; Y vyzrycie w Babilonie Bogi złote/ y írebrne/ y drzewiáne kthore nofzą ná ramionách/ á ktorzy fá na połtrách pogánom. *BibRadz Bar* 6/3, I 5d marg, 6a marg, 111a marg, 1.Par 17/21, I 308c marg (61); *OrzRozm* L2 [2 r.], L4v, M2v [3 r.]; A gdy wnidzyecie do zyemie obiecány/ przewracaycie wftyki mieyfcá ná ktorých Pogáni chwálili báłwány fwoie *BielKron* 44; Ten tež Tales/ áczkolwiek był pogánin/ pokládał być ludzkie duſze nieśmiertelne. *BielKron* 121v; [Karol Wielki] Niemce y Sáfkí ktorzy ná ten czás byli pogáni/ zwoiowawfzy/ ku Krześciánfkiey wierze przypędził *BielKron* 170; Wolfgang [mistrz pruski] mowił przed wftykimi [...] w thy fłowá [...] á tak then moy zakon zá pomocá Cefárzow/ Pápieżow/ y kfiáżat rzełze Niemieckiey przez 53. lat walcząc/ thy kráiny Prufkie pod Pogány pofiadł/ y Krześciány przywiedli *BielKron* 231v, 9, 11, 12, 25, 36 (100); *GrzegRóżn* Gv, I4; *Mqcz* 20a, 62b, 122a, 144b [2 r.], 275a, 369c, 454c; *OrzQuin* Mv, N2v, R4 [2 r.]; *RejAp* BB3, CC2, 80v, 81v, 89v (13); *HistRzym* 77v [3 r.], 78; Pátrzayże iáka wiára bylá w thych ludzyoch fwiętych/ chocia byli pogáni: gdy iuż vyrzeli onę gwiazdę/ ízli zá nią áż do fámege Bethleem *RejPos* [36]v; wftyko fie muſi wypełnić czokolwyek iefth piáno przez Proroki o Synu człowieczym. Abowiem będzie wydan pogánom/ á będzie nágrawan/ y potwarzan/ vbiczowan/ y vplwan. *RejPos* 66, B2, 1, 3, 9v, 22 (52); *RejPosWiecz*² 94 [2 r.], 95; *BiałKat* 13v [2 r.], 31, 46, 68v, 273v; Był ten Lud [Litwa] iáko bydło/ gdy pogáni byli/ Potym moi fynowie/ s Krolem ie pokrzčili. *BielSat* G3; *GrzegŚm* 13, 45; *HistLan* F2v; *KuczbKat* 50, 190, 370, 385 [2 r.]; Ano y oni pogáni co ie zwano Traces then obyczay mieli/ iż kiedy fie człowiek vrodził tedy ná krzćinach plákáli/ záłofne pieśni ípiewáli/ wyflawiaiać iż fie ten człowiek ná nędzę á ná wielkie niebełpieczeńftwo národził. *RejZwierc* 170, B2v, 45v marg, 55, 64v [2 r.], 125 [2 r.] (15); *BielSpr* 28v, 61; *WujJud* 2v, 52, 66, 140, 237v [2 r.]; *RejPosRozpr* b3v; *RejPosWstaw* [21³]v, [110³], [143²]; Y rozfypie was Iehowá miedzy narody/ że was máło zołtanie miedzy pogány/ do ktorých was zawiedzie Iehowá. *BudBib Deut* 4/27, *Ps* 105/27, 149/7, I 379a marg, *Ez* 22/4, I 465a marg (12); *HistHel* B [3 r.]; *BiałKaz* B, B4, B4v; *BudNT przedm* bv, *Matth* 10/5, 28/19, *Mar* 10/33, *Act* 26/17 (9); Bo zbory one wierzących/ były częścią z żydow/ częścią też z pogánow zebrane w onych pogánfkich mieſćciech/ á to iż ná on czás żydowie rołprofzeni będąc z ziemie fwey/ miedzy pogány połpolicie miełzkáli. *CzechRozm* 76v, 6, 6v, 38, 39, 76 [4 r.] (42); *PaprPan* Tv, Dd, Dd3v, Ee2; *ModrzBaz* 22; wy wiećie/ powiáda [św. Piotr] bráćia/ iż mnie Bog ná to obrał zdawná/ áby przez vftá moje pogánie przyięli Ewánieliá *SkarJedn* 95, 8, 28, 95 [3 r.], 216, 350, 398; *KochPs* 14, 65, 120, 121, 161, 171, 216; Dziewice mieli pogánie do słuźby báłwochwálkiey/ Weſćie Boginiy. *SkarŻyw* 68 marg; Około pięćfet y pięćdzieſiat pogáninow ná iego [św. Bonifacjusza] woynę pátrząc y koniec/ Chryftuła zámiłowáli y miedzy wierne poczytáni fá. *SkarŻyw* 441, A4,

30, 101 [2 r.], 150, 153 (32); wżákże Gedimin nád to Lás ciemny Bogom poświęcił/ (co zwano v łácinfkich pogan y inżyich národow Lucus, á Litwá y dziś Lás zowie Laukos) *StryjKron* 400, 125 [2 r.], 150, 280, 406, 437 [2 r.] (14); *CzechEp* 4, 13 *marg*, 29 [2 r.], 30, 40 (22); Były bowiem w Rzymie v Pogánow świece czárowáne/ y wodá/ y infze báłámutnie. *NiemObr* 159, 15, 42, 52, 87; *ArtKanc* E14v, H5, I16, Nv; Zacni królowie Polscy [...] Nieprzijaćiele główné mieczem okróćili/ [...] Którzy zpłodnéy Syriéy niedawno wygnáni/ Będąc przeciw pogánóm ná pomoc wezwáni Od pogránicznych ksiáżąt narodu Polfkiégo/ Nie pomniác dobrodzieyftwá dopiéro wżiętego/ Obróćili fwé groty nád ludzkie nádzieie/ Nie ná pogány/ ále ná fwé dobrodzieie *KochProp* 7; *KochWr* 22; *PaprUp* A3v, A4v, D3; *ZawJeft* 39; *Calep* 472b, 854b; *Phil* G; *GrabowSet* Q4v; *LatHar* [+10], 55, 128, 317, 346 (9); *KolakSzczęśl* A3, A3v, B2v; Pogani potrzeb docześnych fzukáią nie v Bogá ále v báłwánow, y przez dowcípy fwoie. *WujNT* 25 *marg*; Kto kościołá nie fłucha/ ma być zá Pogániná. *WujNT* *Matth* 18 *arg*; A przetoż Zydowie mowili miedzy fobą: Dokądże ten [Jezus] poydźie/ iż my go nie naydziemy: Czyli poydźie do rofproszonych Pogánow (*marg*) wł: Graekow. ktore częfto kładzie zá wżytkie Pogány. (-)/ y będzie vczynł Pogány? *WujNT* *Ioann* 7/35; Chríftus ktory miał vmrzeć ták zá Zydy, iáko y zá Pogány: od Zydow był wydan, á zábit od Pogan. *WujNT* 378 *marg*; Bo niektorzy Zydzi náwroceni poczęli fię byli burzyć náprzeciw Pogánom/ á nawięcey przeciw Páwłowi Apoftołowi/ iż nieobrzezáne y od zwiázek ftárego zakonu wolne przypufzczał do łáfki Ewángeliey *WujNT* 521, *przedm* 31, 32, 38, *Matth* 4/15, 5/48 (201); *JanNKarGórn* H; *SarnStat* 600; [*Mieszko I*] Skoro wziął ná fię znák Krzyzá świętego, Sftał fię dziedzicem kroleftwá wiecznego. Ná tychmiałt zniśczył wżytkie Bożki one, Ku báłwochwálfwu od Pogan fprawione. *KlonKr* C; *PowodPr* 8, 29, 32, 41, 57 *marg*; Idźcie á pátrzcíe v Pogan ktorzy práwego Bogá nie znáią: iákie fzpitale/ iákie dobre vczynki y iálmuzny/ iáka fłużbá Boża w ich bożnicách. *SkarKaz* 312b, 40b, 83a [2 r.], 158a [2 r.], b *marg*, 312a (14); *CiekPotr* 48; Y Pogánie to czynili/ gdy fwoie feymy y rády o dobrym pópolitym záczynáli: rádźili fię bogow fwoich przez kápłany fwoie. *SkarKazSej* 657a, 661a, 669a [2 r.], b, 670a [2 r.], 676b (18); Pleminius łákomy/ tám miedzy Pogány/ Proferpini Lokreńfkiey Kościoł záwołány Gdy go do ftárożytnych rużylá ochotá Skárbow. złupił z pieniędzy/ ze srebrá/ ze złotá. *KlonWor* 10, *ded* **3v [2 r.], 7, 76; [Pogan muśi być pogánem/ by theż y miedzy Anyoły fię przymieftał. *PiotrGonPonurz* K4].

W połączeniu z imieniem (lub przydomkiem) [w tym: imię + poganin (12), poganin + imię (6)] (18): *PatKaz* III 128v, 149; *KromRozm* II 14; *KrowObr* 20v, 208; Niecnotliwy Człowiek ieft ten/ ktory vmárłego háńbi/ [...] tákowy też ieft fzałony Człowiek/ ktory odkrywa wyftępki zmárłych przodkow fwoich [...]. To pogánin Solon Práwem frogo obwárował. *OrzRozm* M2v; miáfto [*Kolno Agrypino*] Márek Agripá poganin/ Celárzá Augufthuá Rzymfkie⁸⁰ źięć záłożył/ przeto ie zowá od ie⁸⁰ imienia Agripino *BielKron* 285v, 285v, 381v; *OrzQuin* N4; *CzechRozm* 59v; *SkarJedn* 302; *SkarŻyw* 86, 150; *CzechEp* 84; *ReszPrz* 22; *WujNT* 510, Ccccc2.

W połączeniu z nazwą etniczną [w tym: nazwa + poganin (28), poganin + nazwa (12)] (40): *KrowObr* 87v; MAchumet był z oycá Arábá pogániná/ á z mátki Izmáelfkiey Agáreny Zydowki vrodzony. *BielKron* 165; Látá 1224. Prufowie pogáni rzućili fię ná kłáftor w Oliwie przed Gdańfkim *BielKron* 359v, 231v [3 r.], 283v, 285, 285v, 291 (19); *RejZwierc* 170 *marg*, Bbb2v; *BielSpr* 75v; niezliczony

Poczet pogáninow Iímáelitow/ do Chryštuła y wiary iego słup on oświecił. *SkarŻyw* 30, 517 *marg*; Zą Połowciami ząs Prułowiew/ y Litwá Pogáni/ z Iatwieżami [...] do Ruśi w wielkiej mocy przyciągnęli *StryjKron* 195, 41, 210, 235, 295, 340 (11); *CzechEp* 13; *SkarKazSej* 680a *marg*, 706b [2 r.].

W połączeniu z przymiotnikiem oznaczającym cechę negatywną (25): wímierz złołné pogany *OpecŻyw* 17v; *LubPs* dd5v; *KrowObr* 72v, 92v; *Leop* 2.*Mach* 12/23; *Prot* B; *RejAp* 86v, 137; *RejPos* 60v, 74; *RejZwierc* 186v; *HistHel* D [2 r.]; *SkarJedn* 302; Długóz łye pałtwić będą ci łprofní pogánie Nád námi? *KochPs* 110, 110, 123, 190; Z młodości nas trapili/ Trapili łrodzy pogáni/ Przedsię nas nie pożyli. *KochPs* 193, 200; *SkarŻyw* 355, 486; *ZawJeft* 39; *SkarKaz* 382a; niechay wdycháiąc Czyni łzaleniec y pogánin gruby Swym Bogom słuby. *KlonFlis* B3v; [Połtales w prawdzie ná łono moie iáłnoświatną gwiazdę/ która o obrzydłe pohány [...] y ślepe narody do światłości prawdy przywiodła. *BzowRóż* 60 (*Linde*)].

W połączeniach szeregowych (48): *WróbŻółt* Z4, 117v, 117; *SeklKat* Ov; Zydowie/ Pogáni/ Odłzczepieńcy/ nie mogą być świadkami przeciw Krzełciánom. *GroicPorz* x2, h4, x2 *marg*; *KrowObr* 55, 93v, 110, 139v, 228v; *GrzegRóżn* E2v; *OrzQuin* T2v; *RejAp* 65v, 87v [2 r.], 91v, 93, 107v (11); *GórnDworz* Q3v; *HistRzym* 102; *RejPos* 130, 283, 294; *RejPosWiecz*² 91v; *KuczbKat* 50; v tego [tj. *Boga*] niemáłz áni Greká/ áni Zydá/ áni Turczyná/ áni Włochá/ áni krolá/ áni żebraká/ áni Krzełcijaniná/ áni pogániná/ ze włzytkimi fie rowno obchodzi *RejZwierc* 147v; *CzechEp* 43; Káždy Kátholik powinien ieft wiare łwoię wyznáć/ kiedy go o to pozowá ábo zopytáią Zydzi/ Turcy/ Pogáni ábo Haeretycy. *WujNT* 248, 60, 76, 307, 314, 382 (11); *SarnStat* 265; *PowodPr* 35, 76.

Jako ostatni człón połączenia współrzędneho (8): *WróbŻółt* Z4v; *MurzHist* V3; Iu[łz t]hedy łteg[o] Młzaku Dyabelłkiego może káždy wierny obatzyć/ iżeście łą podobni Turkom/ Zydom/ y włzytkim pogánom *KrowObr* 193v, A3v; drudzy [nawykli czytać i pisać] od Łáćinnikow iáko my/ Niemcy/ Gotty/ Longobárdy/ y wiele innych pogánow. *BielKron* 335v; *RejAp* 118; *HistRzym* 79v; *SkarKaz* 312b.

W przeciwstawieniach: »poganin ... Żyd (19), krzełcijanin (chrystyjanka) (11), wierny (boży) (3), lud(zie) boży (święci) (2), Żydowka« (35): *LibLeg* 11/45v; *SeklKat* Ov; *RejKup* x3v; *KromRozm* II d; *LubPs* M4v *marg*; *KrowObr* 24v; *Leop* *Rom* 3/29; *BielKron* 322v; A ták nie iedno pogáni/ ále też y ludzie Święci ná wnątrznóść człowieczą báczność łwą obracáli *SienLek* Ttt4v; *RejZwierc* 261; *BiałKaz* B; Bo nie pogánom ále zydom obrzelká/ zakon/ ceremonie/ práwá y włtawy od Bogá były podáne *CzechRozm* 78, 70, 76, 76v, 77, 98, 102; Ná ołtátek rzekł słowo poćiefzne on łtárzec Páphnuce^{mmv}: Nie łmęć łię/ Synu miły/ włzákeś wierny Boży á nie pogánin *SkarŻyw* 15, 274; Pogánom to/ nie Chriłtyánom przyłtoi mordowác y przeláadowác *CzechEp* 42, 7, 63, 380; *GrabowSet* E3v; Chriłtus według obietnic oycom wczynionych przepowiedał Zydom. [...] A Pogánom Apołtołowie *WujNT* *Rom* 15 *arg*, *Matth* 8 *arg*, 21 *arg*, s. 520 [2 r.], 558 *marg*, 564 (11).

W porównaniach (47):

~ Jako *comparandum* (45): I dla tego thełz ná wielkęnoc/ iáko pogáni ludzi prołtych wtyżćie/ powiádaiąc ták/ iż fie niegodzi żadnemu Święconego ieść *KrowObr* 99v, 73, 80, 113, 160v; Zydowie dla łakonu [!] od Bogá dánego/ nie łą nád Pogány dołtoyn[i]eyłły/ ále potrzebuią iako y oni łáłki Bożey. *Leop* *Rom* 3 *arg*, 4.*Reg* 17/11, 21/9; *BibRadz* *Matth* 6/7; A iefli ołtarz kámienny dzyáłác

chce/ nie buduyże go s kámieniá ciofánego iáko Pogáni dzyáláią *BielKron* 32v, 36v, 38, 372; *RejAp* 115v; Mogą fie też cieżyć y ci ktorzy leżą w grzechach fwych w złołciach fwych/ nie ináczey iáko pogáni *RejPos* 74, 74 [3 r.], 75, 76, 125, 148v, 213v, 225v; *RejPosWstaw* [21²]; *BudBib* 1.*Mach* 7/23, *Os* 9/1; *SkarŻyw* A5v; Nie bądźcie wielomowni/ iáko pogáni *WujNT Matth* 6/7, s. 365; *SkarKaz* Oooc; żebyś dla zdobyczy Zgryżł káždego fláchcicá iáko pogániná *CiekPotr* 8. Cf »gorszy (a)niż(li) poganin«.

Jako comparatum (2): Stalfzy byli Pogáni niż my Krześciáni. *RejZwierc* 93v marg, Bbb2. ~

W objaśnieniu przenośni (13): A tedy więcz fliczne pola na puftiniach rozmnożą fie wielką żiznołcią [*Ps* 64/13] [...]. (koment) Pola to ieft, ci ktorzy byli pogany, będą płodni [...] a tho dla thego mowi abowiem więłtza częłc doctorow krefciańkich pofzła z pogańłtwa *WróbŻołt* V v, Z4, kk8, kk8v, ll7v, mm3v, oo6v, łf7 [2 r.]; *LubPs* Q4 marg; *BibRadz* I 138d marg; *RejPos* 60v; Lecz młody zrzebiec/ ná ktorym napirwey Chrıstus siedział/ znaczy pogány iefzłcze dzikie y nieobiedzzone: ktorzy dopiero teraz mieli być wezwáni do wiary *WujNT* 88.

sg w funkcji pl (5): *RejAp* 87; WSiáday z dobrym fercem/ ó królu cnotliwy/ [...] Zájédź dróge śmieie nieprzyacielowi/ A záłtaw fye o fwóy lud pogáninowi. *KochPs* 28, 190, 200; *ZawJeft* 39.

W charakterystycznych połączeniach: głupi poganin (poganie), gruby (nagrubszy) (2), niebaczny, nieobrzezany, nieszczęsny, nieżyczliwi (2), okrutny (2), przekłety, pyszny, sprosny (nasprośniejszy) (2), srogi (6), zazdrościwy, złośny (zły) (3); krzcienie poganow, moc (4), niezliczony poczet, powołanie (14), przyjęcie, przyście, srogość, uzdrowienie, wezwanie (5), wiele (wielkość) (10), zastępy; pojmany od pogan(ow), porażony (2), prześladowany (prześladowanie) (2), umęczon, wzięty; nauczyciel poganom, wodz; wyprawa wojenna przeciw poganom; przepowiadanie ewangelijej między pogany; pogani (Apolá, bałwany, drewno, Jowisza, Pana Jezusa) chwałá (chwalili) (5), drapali, są pod grzechem, obrazy kadzą, są porażeni, prześladowali [kogo] (2), świece palą, trapią chrześcijany (2), walczą naprzeciw krześcijanom, walki wiedli [z kim], ziemię zburzyli; do poganow pisać (4), posłać, pość (2); bronić od poganow, być w niebezpieczeństwie, być uciśnion, być wyzwolon, zuciekać; kazać u poganow, być w niewoli; dostać się w ręce poganom, kazać ewangeliją (2), [kogo] objawić (2), odeprzeć (odpierać) (3), opowiedać [ewangeliją] (6), prorokować, w ręce dać, wydać (być wydan) (5); bojować (na)przeciw(ko) poganom, burzyć się (2), mieć nienawiść, walczyć, wyprawić się (2); bić pogany (3), kazić, nauczać (uczyć) (6), nawiedzić (2), porazić (porażać) (4), rozproszyć (2), uśmierzyć, wygładzić, wygnać (2), wykorzeniać, wypędzić (2), wyrzucić, wywyższyć, zabi(ja)ć (4); najeżdżać na pogany, obrocić miecz, zebrać wojsko; iść między pogany (2); być za poganina (2), mieć (być mian) (18); kazać ewangeliją między pogany, mieszkać (2), prorokować, przepowiadać ewangeliją (3); uciekać przed pogany; z pogany obcować, potykać się, wojny wieść.

Przysłowie: [*Doktor*] Zmowi się z Aptekárzem czárt pogańu gali. *BielSat* B3v [*idem BielRozm*], L4v; Złączył tedy czártá s pogańem Serwius/ Tárquiniufá pyłznego s Tullią okrutną/ á rychley fie tácy zgodzą. *BielKron* 103; *Cretensis cretensem novit*, Proverb. Zna dyabeł pogańá. *Mącz* 68c; *BielSjem* 28; *BielRozm* 12. [Ogólem 6 r.]

Zwrot: »pogany nawrocić (a. nawracać); z pogan(ow) nawrocić (a. nawracać) się, nawrocony; pogani (ku wierze, na wiare) nawroceni, nawrocili się (a. nawrocą się, a. mieli się nawrocić);

nawrocenie pogan(ow)« = *ex gentibus converti; conversio gentium Vulg; gentes convertentur PolAnt* [szyk zmienny; szyk cum part z sb (12:8)] (4;2:2;8:3;10): *WróbŻolt V6, mm3v; MurzNT 56; KromRozm II g2, x3v; Drudzy też ápoštołowye pogány nawroczone od wżywányia zakonu łtárego nád wolą póspółstwá Yerozolimłkyego wyzwolili KromRozm III K3v; Leop Is 66 arg; BibRadz Ps 101 arg, Zach 8 arg; Chodząc po Ráiu ten Ieofua/ widział tám łiedrn gmáchow wielkich [...]. W pierwłzym byli ći obrzeżáncy ktorzy łie s pogan návrocili na żydowłką wiárę. BielKron 466v; RejPos 300; BudBib Tob 14/7; SkarJedn d8v; [Abramiusz] Vćiekł ná pułzczą návroćiwłzy pogány. SkarŻyw [236] marg, 441 marg; LatHar 620; W Antyochiey gdy był niemály łpor/ dla Zydwow ktorzy chćieli/ áby Pogáni do Chrıstufá návroceni/ obrzezáni byli WujNT Act 15 arg; Przetoż ia rádżę/ nie fráłowác tych ktorzy łię z Pogánow návracáią do Bogá WujNT Act 15/19; Ták też miedzy Piotrem y Páwłem słał łię podział/ áby łię Piotr nawięcey łtárał o návrocenie Zydwow/ á Páweł o návrocenie Pogánow. WujNT 655, przedm 38, s. 259, 280 marg, Act 15 arg, 3 (13).*

Wyrażenia: »pogani bałwochwálcy, bałwańscy« (1:1): Iáko Noach Abráám/ Iákob y Izaák/ Káždy tu z nich po łobie/ zołtáwł dobry znák/ [...] Náznáczeni ná członkach/ by modł byli próżni/ A od pogan bałwańskich/ byli włzędzye rozni BielKom B3; WujNT 517.

»doktor, apostoł, nauczyciel, kaznodzieja, mistrz, pasterz poganow; kaznodzieja u poganow; apostoł, doktor poganom« [w tym: doktor i (abo) nauczyciel itp. (9)] = *św. Paweł; apostolus a. doctor a. magister gentium Vulg (6:5:5:4:1:1;1:1)*: *GliczKsiąż G; Leop *B2, 1.Tim 2/7; Páweł ł. tákże o łobie mowi: Ia łełtem dan obwołácżem Ewányeliey/ y Apoštołem á doktorem pogánom. RejPosRozpr b4; na co ia [tj. św. Paweł] łełtem połtánowion káznodzieią y Apoštołem [...] náuczycielem Pogánow w wierze y w prawdżie. WujNT 1.Tim 2/7, s. 98, 392 marg, 461, Rom 11/13, 2.Tim 1 arg (10).*

»gorszy (a)niż(li) poganin, nad poganina; gorzej niż(li) poganin« (7:3;3): bo tak łwięty Paweł mowy/ kto nieopatruie łwoich krewnych gorłzy łełt nad poganina. SekłKat L4; OrzRozm M2v; Tám w miełcie [Krzyżacy] pobili łlachtę/ y nád póspólithym ludem okrutność wielką czynili/ gorzey niż kiedy pogáni. BielKron 370; RejAp 90; RejPos 74 marg, 74v, 75v, 76; A tego nie baczmy żechmy łámi dáleko gorłzy niżli oni pogáni/ y godnieyłzychmy wıęłłżego karánia niżli oni RejZwierc 261; Heretycy nieprzyáaciele czyłłtołci gorzey niżli pogánie. SkarŻyw 71 marg, 58; WerGołc 211 marg; KlonWor 77.

»poganin niechrzczony« (1): bo iáko żywot ná zad wróćic łye nie może nikomu: ták y chrzełt: chybáby od pogániná niechrzczonęgo/ áni Bogu wiernęgo y Pánu Chryłtufówi był chrzełt dány BiałKat 251.

»niewierny(-i) poganin (poganie)« [szyk 10:2] (12): *LubPs S6 marg; HistRzym 83v; RejPos 271; SkarJedn 12; Twą niełáłką łye łtáło/ żełmy tył podáli/ Y niewiernym pogánom w ręce łye dołtáli. KochPs 65, 162; SkarŻyw 62; CzechEp 43, 370; SiebRozmyłł D; VotSzl A4v; Kto Kołłciołá nie łłucha/ niechay bęđzie iáko pogánin niewierny. SkarKazSej 697a.*

»niezbożny (a. bezbożny) poganin« (3): Iż kto Iezufá pomázáncá łyná Bożego [...] odbieży: [...] że ten y Bogá łámełgo wrychle porzući/ y z chriłtáńiná/ nie zołtánie żydem/ ále rychley bezbożnym pogáninem. CzechRozm 102; Chodził Stopolk Michael Kniáz Kijowłki ná Połowcow á z nim Olha [...] y porázili niezbożnych Pogánow StryjKron 185; CzechEp 43.

»starzy [= *starożytni*] poganie« [szyk 4:1] (5): Ci [*bogowie*] ktorzy fą od ludzi zmyfleni y vczynieni nád wolą y rofkazanie Boże/ fą rozmáiici. Iedni/ dawni Pogáńfcy: Drudzy nowi Pápiefcy: Infzy ták pogánom ftárym iáko y Papieźnikom terážnieyfzym fą pófpolici. *CzechRozm* 6, 66; Acźci iuź Papiestwo y one stare pogany w tym przebrało wfpominájąc wfzytkie świete y Máryą przy Bogu gdy przysięgę czynią *CzechEp* 87, 13 [2 r.].

Szeregi: »poganin i bałwochwalca« (1): W Nikomedyey zá czáfu Máxymianá Cefárzá/ Eleufius pogánin/ y furowy bałwochwálca/ corkę miał z żoną tákże pogánką *SkarŻyw* 150.

bibl. »poganin i (a) celnik« = *ethnicus et publicanus* *Vulg* [w tym: *Matth* 18/17 i *nawiązania do tego miejsca* (8)] [szyk 8:1] (9): *KromRozm I* B3, O2 [2 r.]; *KromRozm III* F4, F4v; A Iefliże więc zgrzeźzy przeciwko thobie brát twoy/ idź/ fkarźze go fłowy miedzy tobą y onym íamym [...]. gdzieby cię więc nie vfluchał: przyimi kłobie iednego albo dwu áby ná powieści dwu álbo trzech fwiádkow/ fthánęło koźde fłowo. Iefliźby iuź y onych nie vfluchał: powiedźze kościołowi: nie vfluchálic kościoła: miey go fobie iáko pogániną y Celniká. *Leop Matth* 18/17; *WujJud* 40v; *WujNT Matth* 18/17, s. 76.

»cudzoziemiec a poganin« [szyk 2:1] (3): *PatKaz III* 102; iź on [*Bóg*] opuściwłzy wfzytki narody przebráných oných fwoich/ kthorzy ón máło chcieli dbać/ obiáwił lie pogánom á cudzoziemcom *RejPos* 37v, 216.

»heretyk (heretycy) abo poganin (pogani)« (2): *RejAp* 115v; Nie iźby káždy Chrześcijánin/ ktorzy od haeretykow ábo od Pogánow pozwány ieft áby dał íprawę o wierze íwey/ miał być nátychmiałt obdárzon ófobną iákąś y niezwyčajną náuką na dyfputowanie *WujNT* 248. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 10 r.]

»poganin i (a) jawnogrzesznik (a. jawnogrzeszny)« [*nawiązanie do Matth* 18/17] [szyk 5:1] (6): *RejPos* 120; Myć żadnych vftaw ludzkich Bożey woley przeciwných/ o ktorých tu Pan iáfnie mowi/ áni trzymamy/ áni trzymác chcemy/ ále Kościoła fłuchác muśimy/ iefliże niehcemy być iáko pogánie y iáwnogrzeźzni. *WujJud* 107; *SkarJedn* 67; Iefliby kto zdrowego nápomnienia nie fłuchał/ powiedz kościołowi: iefliby kościoła nie fłuchał/ miey go fobie iáko zá pogániną/ y iáwnogrzeźzniká. *ReszPrz* 9; *LatHar* 112; *WujNT* 30. [*Ponadto w połączeniu szeregowym* 1 r.]

»pogani, (i (też), abo) kacerze(-owie)« [szyk 6:1] (7): W tym Pieniu prorok prorokuie iako pogani y Kacerze mieli kazać y przeładować krześciany dla ich grzechow *WróbŻołt* Z3v, kk8v, oo6v; *RejPs* Ff4; *RejKup* i5v; A iź iákoby zámykáiąc tę rzecz íwoię/ ták dáley X.K. mowi. Ze fię záwłze Papieź zá chwałę/ ábo krzywdę Páná Chríftufowę/ przeciw pogánom abo kácerzom wymował *CzechEp* 336, 326. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 2 r.]

»(nie tyl(k)o, tak, i) krześcijanin (a. chrześcijanin, a. chrystyjantin) (ale, jako, a nawet) i poganin« [szyk 6:3] (9): Origenes Adámántius [...] tákyy powagi y zacności był po wlfem krześciyáńftwye/ iź íye wyelcy á mądrzy ludźye/ nye tylko krześciyánye/ ále y pogáni zdáleká knyemu gárnęli *KromRozm II* q; *KrowObr* 53; *Mącz* 178d; *CzechRozm* 174v; *SkarŻyw* 277; *CzechEp* 17; *LatHar* ++8v; *WujNT* 479; Niemniey ízkodliwe fą zbytki/ w iedzy/ pićiu/ y rofkóźnym wżywaniu: Bo nietylko v krześcíanow/ ále v pogánow nic dobrego nigdy nie ípráwiły. *PowodPr* 70. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 3 r., w *przeciwstawieniach* 10 r.]

»pogani a ludzie (a. narodowie) niewierni« (2): *RejPos* 206; á iáko Pan Apoštołom swoim powiedzieć raczył/ iż kto między wami będzie nazacnieyŹy/ niechay sie czyni iáko Źługá wŹytkich/ ábowiem tey zwirzchnoŹci/ á tey nádętoŹci/ á tey dáremney Źzárey pychy tylko pogáni á ludzie niewierni chocia y KrzeŹciánŹcy vzywáią á náŹládiá. *RejZwierc* 139.

»poganie abo nieobrzezáncy« (1): Y Apoštoł mowi: Pogánie ábo nieobrzezáncy ŹpráwiedliwoŹci zakonney Źtrzegá. *SkarKaz* 310a.

»(i) pogani i (a, to jest) niewiernicy (a. niewierni)« (5): *RejAp* 90; GdyŹ ty/ nie tylko ty ktorzy Źá przeŹrzeni od ciebie/ Ale y pogány y niewierniki opátrowáć raczył/ gdy sie iedno vciekáią á záwołáią do ciebie *RejPos* 218v, 205v, 217; Bo dręczáć telz ciáło Źwoie Pogány y niewierny/ Źrogam pokutá/ dáiąc y iálmuŹny/ nie iest im to pozyteczo. Czemu? Tey oŹtátniey poćiechy nie máią/ ktoram my wierny/ mamy/ [...] nie máią/ Iezu ChriŹtá *BiałKaz* B3v. [*Ponadto w przeciwstawieniach 3 r.*]

»poganin i niezboŹnik« (1): ktorey [zwirzchnoŹci KoŹcioła] ktoby nie poŹluchał miałby poczytány być (nie iáko Ewángelik) ále iáko Pogánin y iáwny niezboŹnik. *PowodPr* 21.

»odszczępieniec a poganin« (1): káŹdego Źrogim odŹzczępieńcem á práwie pogáninem opiŹano/ ktoby nie Źtáł mocno przy vŹtáwach koŹciołá Źwiętego RzymŹkyego. *RejAp* 116. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»tak pogani, jako i papieŹnicy; papieŹnicy z pogany« (2;1): Ale powiedz mi iefzcze/ ktorzy Źá Bogowie tákŹe zmyŹleni/ PapieŹnikom z pogány Źpolni? *CzechRozm* 6v, 6v marg, *.

»(tak, nie tylko (a. nie jedno), bądź itp., i) Źydzi (Źydowie, a. Izrael(czycy) a. ludzie Izraelscy), (i, jako (i), ale i, a(l)bo, ani, bądź, teŹ) pogani(e) (poganowie); Źydowie z pogany« = (*non solum*) *Iudaei (populi Israel) et (sed etiam) gentes, (sive) gentilis atque (sive) Iudaeus Vulg* [szyk 92:16] (107;1): *OpecŹyw* 145v; *OpecŹywList* C2v; *WróbŹółt* ff4v, íf7; *SeklKat* G3, Ov; Z przodku [szatan] Źtárał Źye oto yáwnye przez Źydy y pogány wŹfelákim przenáŹládiwáním y morderŹtwem krzeŹciánow/ áby wyáre krzeŹciánŹká zniŹczył *KromRozm I* M4, D4, L2v; *MurzNT* 73; *KromRozm II* d3, g2; to yeŹt oná yedná owczárnyá przez páná KryŹtuŹá z Źydow y z pogánow zebrána/ w ktorey kto nye yeŹt/ ten nye yeŹt z owyec yego *KromRozm III* E6, B5v; Wízák to moŹe koŹdy oględáć w wáŹzych Aiendach y MíŹalách. iáko tám Páná Bogá bluznićie/ nie inák iedno iáko pogáni/ álbo Źydowie nie wierni *KrowObr* 100, 91, 102, 122 [2 r.], 181, 197v, 198; KryŹtus Pan KxiáŹęciem Źydow y Pogánow ku zbáwieniu/ dan iefth ná przymierze wŹsem ze wŹŹego Źwiátá ludziom *Leop Is* 49 arg, *Rom* 9/24; *BibRadz Is* 25 arg, *Rom* 3 arg; Z dálekich Źtron ná wielkie Źwięta chodzili/ nie thylko Źydowie ále y pogáni Źlawá koŹciołá [w *Jeruzalem*] poruŹzeni *BielKron* 266, 132, 139, 155, 200v; *SarnUzn* E6, E7v; *RejPos* 1, 32v [2 r.], 148v, 150v, 235, 301; *CzechRozm* 76v [2 r.], 78v [3 r.], 93, 97; *KarnNap* F2v; *SkarŹyw* 277, 536; A dopiero potym pod nowym przymierzem nád tymŹe domem/ y z Izráelá y z Pogánow zebránym/ poŹtánowił y przełóŹył/ iáko Źyná y dŹiedzicá IezuŹá ChriŹtuŹá. *CzechEp* 290, 43, 157, 168; *NiemObr* 11; *LatHar* 368 marg, [541], [544], 679; inŹza iefth Źpráwá haeretyká ktory raz wiáre wyznał/ á inŹza Źydá y Pogániná/ ktory nigdy ChrzeŹciáninem nie był *WujNT* 470; Bog odda káŹdemu wedłóg vczynkow iego. TáK Pogáninowi bez zákonu grzeŹŹáćemu; iáko y Źydowi zakon przeŹtępuiąćemu. *WujNT Rom* 2 arg, s. 170, 211, 378 marg, *Act* 4/27, s. 444 (48); *SkarKaz* 274b. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 26 r., w przeciwstawieniach 19 r.*]

Wyrażenie przyimkowe: »za poganow« = *za czasów pogańskich* (2): Tolofá/ miálftho niegdy roskofzne/ w kthorym był niekiedy zá pogánow kośćioł bálwánłki *BielKron* 281; Rubeakum miálftho Alfaciey/ zá pogánow Rzymiánow záložone y zmurowáne/ roku wtorego Olimpiádís 235. *BielKron* 283v.

W *przen* (21) : *WróbŻółt* bb8v, gg5; *KromRozm II* y; Othom cie [*Jakuba*] dał ábyś był światłem Pogánom [...]. Tho mowi Pan odkupiciel Izraélłki *Leop Is* 49/6, *Tob* 13/3, *Ps* 97/2, *Zach* 1/21; Ná gorze they odeymę załłone którą zákryte łą twarzy wízech narodow/ y przykrycie ktorem łą przykryci wízyłcy pogani. *BibRadz Is* 25/7, *Ps* 105/41, *Is* 60/3; *RejPos* 311v; *BiałKat* 138v; Rozgróm zbroyné hárcerze/ y groźne hetmány/ [...] chciwé walk pogány Nákaróm boiu *KochPs* 99; *NiemObr* 9; *ArtKanc* E4; [*św. Piotr*] Od Bogá przez widzenie nápomniony/ [...] Pogánom wrotá do kośćiołá otwarza. *WujNT* 510, *Act* 14/26, 21/11, *Rom* 11/12, *Xxxxx4v*; *SkarKaz* 312b.

Przen: Chrześcijanin nie przestrzegający nakazów religijnych; grzesznik (5) : Obacz iedno á obacz nędzniku ielłżeś ty nie więłszy pogánin/ á nie więceylibyś godzien gniewu/ niżli pogánin, (*marg*) Zli krześciáni gorłzy niż pogáni. (–) *RejPos* 74v.

W *połączeniu z przymiotnikiem oznaczającym cechę negatywną* (2): Vczyńże też ty tedy także nędzny pogáninie w grzechu łwoim káždy człowiecze Krześciánłki/ ktory zápomniawłzy powinności łwoiey/ náłłáduiefz obyczáiw pogánłkich/ łpraw y żywotá ich. Vcieczże łie rádząc do tego Pána łwoiego *RejPos* 205v, 74.

Szeregi: »poganin a jawnogrzesznik« (1): Coż my tedy rzeczemy nędzni pogáni á nędzni iáwnogrzelznicy/ ktorzy włtáwicznie leżymy w grzechu/ łnadź więcey niżli pogáni *RejPos* 74.

»nędznik a poganin« (1): wziął im [*Bóg Żydom*] ono práwo pirworodzieńłtwá ich/ y błogółáwieńłtwá ich/ á dał tobie nędznikowi á pogáninowi/ á nikczemnemu łthworzeniu łwemu *RejPos* 57.

»poganin a niedowiarek« (1): (*marg*) Káždy ielłt pogánin poki łie nie okrzci. (–) A ták poki kto dołyc tey powinności łwey nie wczyni/ pothy ielłt pogánin á niedowiarek/ á chodzi w onym pirworodnym grzechu łwoim *RejPos* 152v.

a. O *muzułmanach, zwłaszcza Turkach i Tatarach; Scytha (Scythes) Mącz* (163) : *WróbŻółt* ccv; *LibLeg* 11/48, 55v [3 r.]; *LibMal* 1548/144 [2 r.]; *RejZwierz* 49v; *BielKron* 279 [6 r.], 307v, 310v, 400 [2 r.], 410, 460; *Mącz* 377a; *GórńDworz* li4v; *BielSat* G2v [2 r.], G4; chocia im [*starożytnym Rzymianom*] był *Cato Cruforius* náukę dołtáteczną łpraw Rycerłkich łpifał/ zániedbali tego/ y záleželi iá w pokoiu/ ktorey potym pogani y s kráinámi ich dołtáli/ zwłáłzczá Sáráceni/ z Máchometem łwoim *BielSpr* 11v; *MycPrz* I C3v [2 r.]; *WierKróc* A3v; *BiałKaz* L3; Krzyczác z odchłáń piekielnych dziś męźni pogánie/ Ná zacnego Pretwicá co kładł pętá ná nie. Pufte polá Podolłkie dziś po nim wzdycháią/ łże częłte s pogánow tám gołcie miewáią. *PaprPan* V2; Zá vpor kazń od Bogá myłmy frogą wzyłi/ Pogáni nam Podolłki Rułki kray zburzyli. *PaprPan* Ee3v, ktv, A3v, B, B3, B4 (33); ábowiem przyłzły ná nich ták wielkie źimná/ y łniegi/ łz zewłząd záłpámi ogárnieni/ áni dáley ciągnác/ áni łię wroćić nie mogli/ gdzie krom koni ich/ y dobytkow/ y inłszych więcey niż czterdzieści tyłięcy Pogan od źimná zdechłó (*marg*) [...] 40000. Turkow od zimná zdechłó. (–) *StryjKron* 677, 702 [2 r.], 732; *KochFr* 105, 116; Boże łie žal ná náłze głupie chrześciány/ łz wolá

oto przeftać z niecnymi Pogány/ A niżli z łobą miefzkác/ w chrześciánfkiey zgodzie/ [...] Dla nich oto nam Turcy w frogości pánuią *BielSen* 15, 5, 11 [2 r.], 16; *KochPam* 80; *PudlFr* 59; *GórnRozm* Av, D3v, E3v, M2; *KochWr* 22; *PaprUp* C4v, G2v, K2; o tych Pohanczach tedym wziął zaraz wieść [...] od Pana Starosty Cerkaskiego a naswiezszą od Pana Zamoiskiego Posłańca Krola Ie⁸⁰M do Turek, który tego dosiágł, iadąc przez Wołochy ze iusz ci Poganie przeszli Dniepr. *ActReg* 126; *GrochKal* 23; *KochPij* C3; *KochFrag* 30, 43; *SarnStat* 445; *GrabPospR* L2v, M4v; *PowodPr* 8, 14 *marg*, 56 *marg*, 68; *VotSzl* C2v, F; *CzahTr* E4, Fv, Gv, H, K3v; Iákoż Rzeczpołpolita ná takim woýfku chrámác nie ma? Iáko fię pogánom odeymie? gdyż oni iuż fpogánieli y fsturczeli *SkarKazSej* 686a, 685a; *SapEpit* A2v; [przi wassey k. mczi zgniącz [!] gothowissmy, alie racz ssie ulithowacz na nasz y wspomocz nasz z kielka zlotich czerwonych od skarbu wassey k. mczi abich my ssie odplacziły od pohanow *CorfusDocum* 1553 nr 85].

W połączeniu z nazwą etniczną [pogani + nazwa (6), nazwa + pogani (2)] (8): *WróbŻolt* Y3v; thak was profym [...] abifczie nas wfpomogly czim bedzie łafka vm. m. krolv abifmi fye mogły wiplaczicz Chrzefczyanye od tich poganow Thvrkow *LibLeg* 10/125; wżakzem ya yednak poľlal posla swego przes ziemie Tatarfką do moikwi gdzie tatarowie są pogany. *LibLeg* 10/151, 11/45, 46, 55; *MycPrz* I C3v; *SkarKaz* 120a.

W połączeniu z przymiotnikiem oznaczającym cechę negatywną (10): Ach nieftoćie ná ty Krześcijány/ Iz wołá być z niecnymi pogány. Niżli z łobą w Krześcijánfkiey zgodzie *BielSat* G2v; *RejZwierc* 187; Słyniefz w krąg fwiátá z męftwá/ fpráwy tve poczćiwe/ Párzą w oczy łakome pogány złofliwe. *PaprPan* V3, Ccv, Ff, Ffv; Bo widzę/ że z Krzyżaki czuiefz o rozpráwie/ A potym bitwę zwodźifz z pogáninem frogim *KochProp* 10; zewfząd nieprzyiaćioł dofyc. Ale nayfrozńfzy y naypotężniefzy Pogánie/ Turcy á Tátárowie: z ktorých iedni/ iáko iuż wiefłzą część śwíátá tyráńftwem y chytrością fwoią požárli. *VotSzl* B; *CzahTr* G2, G4.

W przeciwstawieniu: »pogani ... chreścijanie« (1): ftworzyciel náfz [...] nawiefził oto i za tychto náfzych miferných czałow/ człowieka iednego/ nie miedzy Turki/ abo infzemi pogany/ ale miedzy nami Chreścijany złemi *MurzHist* B3.

sg w funkcji pl (26): *LibLeg* 11/13v; fłufzniefy by im [Krzyżakom] do Ieruzálem fkąd fą wezwáni/ bo tám pogánin mieyfca fwięte ofiadł *BielKron* 231; látá od Kriřtuřá 1492. widząc pogánin wćifk fwoy/ poddał się dobrowolnie/ á od thegoż czařu Saráceńfkie pánřtwo álbo Maurow w Hifzpániefy koniec wzięło. *BielKron* 279, 311, 315, 407v; Więć mnimamy áby tho s przyrodzonego okrucieńftwá pogánin nád námi czynił/ iz pali domy náfze/ rořcina dziatki náfze (*marg*) Pogáninowi Pan dodawa fercá. (-) *RejZwierc* 261, 187, 262; Bacząc náfzę niegotowość Pogánin fie śmieie *BielSpr* b2, 31v; *MycPrz* I Bv; *KochPieř* 51; *KochProp* 8, 10; *KochWr* 25; *PaprUp* L4; *PowodPr* 21, 36, 83; *VotSzl* B2, B3v, E4; *CzahTr* Gv, G4.

W charakterystycznych połączeniach: najpotężniejszy poganin (poganie), srogi (najsroźszy) (2), straszni, źli (złofliwi) (4), niecni (2), bezecni; łotry poganie, nieprzyjaciel; okrucieństwo pogan(ow), (po)strach (2), wielkość;; straszny poganom, srogi (2); obrona przeciw(ko) poganom, wálka, wojna; zwycięřtwo nad pogany; poganin (poganie) panują, będzie się targać [na kogo], trzymali [+ nazwa terytorium] (2), zburzyli [+ nazwa terytorium]; bronić od pogan, wybawić; hołd dawać poganom, da(wa)ć

odpor (odpierać) (3), odjąć się (2), odkupić się (2), okupować się, stawić się, uderzyć w bok, wolne wrota czynić; bi(ja)ć pogany (8), gromić, siec, spierać [skąd], wojować; ciągnąć na pogany; za pogany mieć; bijać się z pogany, czynić, szabłą się próbować, uderzyć się, uganiać się (2), walczyć.

Wyrażenia: »bezbożni pogani« (1): A to mieyćcá mocńeyfze niż w Polfzccze k obronie/ A przecię tam pánuią bezbożni pogáni. *MycPrz* I B4v.

»niewierni pogani« (2): Co wiedzieć co nam myflą niewierni Pogáni/ Tą ręką głáfzcze brode á s tyłu cie ráni. *BielSpr* c2; *VotSzl* Dv.

Szeregi: »(tak) pogani(n) jak(o) krześcijanie« (2): *BielKron* 253v; Tákić iest pożyteczny Pan Pánftwu káždemu/ Ktory broniąc ziem swoich iże zábiega temu. [...] Czego sie náfzá Polfká dość náodnofiłá/ Cák [!] przes Pogány/ Iák Krześciány. *MycPrz* I C4.

»poganie i inni niewierni« (1): Więcey nam ma być milfza cześć Zbáwićielá náfzego/ niżli fámo zbáwienie náfze. [...] Gdy Pána náfzego cześć Pogánie y inni niewierni gubią *SkarKaz* 244b.

»pogani i Saraceni« (1): Ták wiele fáltow fkorych [...] vczyniwfzy/ [*arianie*] nie będąc podobno trudni y do tego/ nie miefzkác známi/ tákimi zá iákich nas máią niezbożnikámi y Antychryftámi: ále sie przenieść do tego cechu który fobie vpodobáli/ [...] to iest do pogánow y Sárácenow. *PowodPr* 36.

»(nie) Turcy, (i, ani) (ini) pogani(e)« [*szyk 6:1*] (7): Ale m. kroliv modlylfymi sye bogv abi my dal zywoth azbich wfítke zyemie fpossobyl od Thurkow od poganow *LibLeg* 11/44v; *KrowObr* 50v; *RejPosWiecz*² 95; (*nagł*) Olbrycht Krol Polfki. (-) [...] Nie dawał y ten tániey żadnemu narodu/ Acz przez zdráde z Wołochy vchybił był brodu. Wfzákóž potym y Turkom y innym pogánom/ Dawał odpor przyległym tym poftroнным pánom. *PapPran* Ee2; *ReszPrz* 46; Acz niektore [*domy Boże*] we Fráncyey/ iefzccze od Konftántyná wielkiego zbudowáne/ nie Turcy áni Pogánie/ ále Vgonoći heretycy poburzyli *SkarKaz* 456b; *SkarKazSej* 672a.

W przén (1) : kto gniew Boży ná fobie trzyma/ iż P. Bog ták długo Polfzccze [...] ćierpi/ á oney w páfzcczekę pogáninowi nie da? *PowodPr* 21.

b. *Muzułmanie o wyznawcach innych religii, zwłaszcza chrześcijanach* (4) : Wedłę [!] tegoż morza na wfchod flonca fą Thatharowie wfłozaczy, ktore drudzi Tatarzy Kalmuchy/ to iest, poganmi zową, bowiem machomethowey wiary nie trzymaią *MiechGlab* 25; [*Turek*] Stoiąc nigdy wody niepvfzccza/ iedno náchylwfy sie iáko niewiáfty/ á ktoryby to ftoiąc czynił/ zá fzalonego ij máią álbo zá pogániná. *BielKron* 259v.

Szereg: »poganin albo (to jest) gaur« [*szyk 1:1*] (2): [*Tatarzy*] Smiele wyznawaią sie być Izmaelity iakoby z Izmaela pofli, krześciany zowąc (dzincis.) to iest, pogani albo (gaur) [*paganos et (gaur) ... appellant*] iakoby niewierne á bałwochwalcę. *MiechGlab* 21; *BielKron* 259v.

c. *Obrażliwie o przeciwnikach religijnych* (5) :

α. *Innowiercy o katolikach* (4) : *OrzList* a4v; ftrwożyli sie wfzyfcy Nowokrzczeńcy/ ktorzych iuż było wiele/ rzućili sie gwałtem ná ty [*chrześcijan*] ktorzy sie krzcć [*powtórnie*] niechćieli/ y pozábijáli drugie iáko pogány *BielKron* 214; A gđzięż fą tu oni [*kacerze*]/ ktorzy plugáwymi wfty swoimi/ bezzakónność Królestwu POLfkiému zádáią: iemu iáko rzecz nową/ Ewányelią przypomináią/ y ábyfmy Ewányelią przyięli iáko Pogáni/ nas ná to námawiaią *OrzQuin* N3v.

αα. *O papieżu* (1) :

Szereg: »poganin i apostata« (1): Abowiem nie iest Biskupem/ ale Papieżem/ to iest/ Pogáninem/ y Apołtątą/ ná kthorego nic inłzego nienależy/ iedno tylko pánować/ pieniądze wybierać *KrowObr* 7v.

β. *Katolicy o innowiercach* (1) :

W połączeniu szeregowym (1): ále niech káždy/ gdy go nápádnie Nowochrzczeniec/ ták mówi: Milcz Pogáninie y Zydzie y Turczynie/ iestem Chrześcijánin *SkarKaz* 277b.

d. *W historii Starego Testamentu: poganie o proroku żydowskim* (1) : gdy będzieł czedł hiłtoriá o Ionálie onym Proroku święthym/ [...] iáko chciał przez morze vciecz do Tárfu/ iáko sie pothym morze zburzyło z rołkazánia Pánłkiego/ thák iż onego mężá świętego/ iáko pogániná/ prze ktorego zdáło sie márinarzom onym/ iż sie morze zburzyło/ iáko go máruie [!] z okrętu wyrzucili *RejZwierc* 199v.

e. *Według starożytnych Greków i Rzymian. barbarzyńca, wierzący w innych bogów; barbarus* *HistAl* (14) : Ktoremu [*Aleksandrowi*] drugie kfiążę rzekło/ [...] áza nie wiefz iż ieden wilk wielkie łtádo owiec vgnania y rołprałza/ tákże też y Greków mądrołć przewyciáża wielkołć pogánów. *HistAl* E2; Iako Alexander pociefzáł Rycerze łwoie. [...] / iż włzyłcy pogáni máią thowárzyłtwo z niememi zwierzęti s ktoremi miełzkáią *HistAl* G7v, E4, E4v [2 r.], E5, F2, H2, N3v; bowiem łtárzy Włofzy z dawná zwáli Bárbáros y Scytás połpołu włzyłki pogány być/ ták nas iáko Niemce/ y ine włzyłkie w pułnocnych kráinách ludzi *BielKron* 281v; *BielSpr* 11, 28v.

W połączeniu z nazwą etniczną (1): Kthoremu [*Aleksandrowi*] Perła pogánin odpowiedział/ Nie mniemay wielki Cefarzu mnie być Mácedoná/ ále z ludu okrutnego pogánłskiego *HistAl* E4v.

W przeciwstawieniu: »pogani... Grekowie« (1): ony [*tj. pogańskich ludzi*] zaprawdę podbiyę pod pańłtwo moie/ thak iż nie pogani ale Grekowie w chwale zwycięłstwa będą zalecani *HistAl* B5.

Synonim: niewierny.

Cf **POGANIEC, POGANOŻYD, PUŁPOGANIN, [WPUŁPOGANIN]**

LWil